

Gyula város története. Nagy 8° I—III. kötet (478 + 469 + 500 lap), számos képpel és térképpel. Gyula m. város kiadása. Stephaneum ny. rt. Budapest, 1938.

Régóta szunnyadó tervet valósított meg Gyula városának vezetősege, amidőn — anyagi áldozatot nem kímélve — nem csupán a régiebb feldolgozásokra és részleteírásokra, hanem újabb forráskutatásra is támaszkodva, megíratta a sok viszontagságot látott városnak napjainkig terjedő történetét.

A kétkötetnyi voltaképeni történelmet *Dr. Scherer Ferenc* írta, még pedig olyan beosztással, hogy az I. kötet az 1848-ig lefolyt eseményeket, a II. kötet pedig a legújabb kor történetét, tárgyalja. A III. kötetet alkotó Okmánytárat *Dr. Veress Endre* állította össze.

Mi, folyóiratunk szorosán körülhatárolt tárgykörének megfelelően, a nagy munkának csak a hadtörténelem körébe vágó fejezeteivel foglalkozhatunk.

A török világban fontos szerepet játszott gyulai vár magva, alkalmasint a most is fennálló négyszögletes öregtorony lehetett. Délnyugati oldalához a XIV. század végén ragasztották a Losonciak az úgynevezett „palotát”. Teljesen zárt várkastéllá olasz mesterekkel alakította át Maróti László, 1438 és 1445 között, még pedig úgy, hogy a nálunk annyira általános mintától (Pozsony, Diósgyőr, Lippa, Temesvár, Fogaras, Küküllővár stb.) eltérően, nem lett négy saroktornya. Alaprajza tehát inkább a Nagykerekiben most is fennálló, de eredeti formájából erősen kiforgatott Artándy- (később Bocskay-) féle várkastélyra emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy ennek egyetlen tornya a négyszögletes épület egyik sarkán áll.

A Maróti-féle várkastélyt elcinte csak középkori rendszerű egysoros palánk fogta körül. 1529-től kezdve épült a földdel töltött kettős palánk. Úgy látszik, hogy ezt később — legalább részben — téglával burkolt földgát váltotta fel. Bár az érdemes szerző nem említi, kétségtelen, hogy ez a védővonal, még ebben a módosult alakjában se volt az olasz bástyarendszer alkotása, mert ennek 1534 előtti időből nincs Magyarországon nyoma. A gyulai várkastély védőve a várépítésnek úgynevezett átmeneti stílusát mutatja. Ennek az volt a legfőbb jellemzője, hogy a középkori apró és üres tornyokat nagyobb, ágyúk befogadására is alkalmas, földeltöltött kerek oldalazó építményekkel (rondellákkal, baluardokkal) helyettesítették. A kötőgátak szabadonálló magas és aránylag vékony falaiból pedig jókora darabot lebontottak s belülről, földhányással erősítették meg őket. Gyula várának ezt a belső kerítését, a porházzá alakított egyik rondella kivételével, még 1566 előtt lebontották. Az 1562-i tervrajzon még látható egy középkori négyszögletes saroktorony is.

Paolo della Mirandola, a Verancsics egri püspököt is szolgáló hírneves olasz várépítő, merőben új terv alapján, a bástyarendszer szabályai szerint szándékozott újjáalkotni Gyula várát. Az eddigi kettős tagozást megszüntetve, egyetlen összefüggő védővonalat akart építeni. Négy nagy sarokbástyát tervezett, a két hosszabik kötőgát közepét pedig egy-egy „Piattaforma” foglalta volna el. Azonban ez az új főgát nagyobbára kívül esett volna a régi erődítményeket övező vízfolyásokon. Tehát ezeknek betemetése után, az új védővonalel, frissen ásott árkokba kellett volna teleni a Fehér-Körös vizét. Ámde ennek a nagy munkának végrehajtására se idő, se pénz nem volt, amint az Kerecsényi László főkapitány 1561 március 21-i jelentéséből is kitűnik.

Ennélfogva az Egerbe visszahívott Mirandolát helyettesítő Michele Nardini — jobbára a régi védővonalat környező folyóághoz alkalmazkodva — szintén bástyarendszerű, de Mirandola tervénél kisebbszzerű erődítményeket épített. Sajnos, még ez a munka se készült el teljesen 1566-ig, amikor Gyulára is rászakadt a török veszedelem.

A törökök — szokásuk szerint — Gyula várát se fejlesztették tovább s így az, mint 1695-ben készült tervrajza mutatja, alapjában véve nem változott a hődolttság hosszú évei során s így nagyon elmaradt az akkor már francia hatás alatt továbbfejlődött bástyarendszer követelményeitől.

Az említett tervrajzból az is kiviláglik, hogy nem csak Mirandola és Nardini, hanem az előttük Gyulán dolgozott Aldin is, jól ismerhette az olasz bástyarendszernek különféle fontos alkotóelemeit. Erről tanuskodik az egyik kötőgát mögé épült „cavalieré” (németül: „Katzé”), mely az 1562-i tervrajz szerint nem ott, hanem a szomszédos bástyák egyikének belsejében kapott volna helyet. Az egyik bástyához már akkor hátrahatót szárnyat és vágott fület terveztek. Ez a bástya az 1695-i tervrajzon hiányzik s a védővonálnak ez a sarka minden oldalozóépítmény nélkül zárul. Megjelenik ezen a tervrajzon az úgynevezett „vízváraknak” főként Németalföldön nagyon elterjedt egyik jellemző alkotórésze, a „tőgát” (Niederwall, fausse-brave, falsabraga) is, persze hibásan, „Falsche Pree” alakban írva. Meg van továbbá a „fenékárok” (cunette, cunetta) is, „Qunet”-nek írva. Mivel a törökök egyáltalán nem fogadták be a bástyarendszert s még a XVII. században is középkori stílusban erődítettek, mindezt a XVI. században Gyulán dolgozott olasz várépítőknél kell tulajdonítanunk. Az 1695-i tervrajzhoz csatolt harántmetszetek azt is elárulják, hogy Gyula erődítményei, a várkastélyt és a Cavalieret leszámítva, csak kettőspalánkok voltak.

A kuruc-labancvilág letűntével, Gyula védőöve is pusztulásnak indult. A bagolylábbal megtámasztott régi várkastély még megvan, de lakhatatlan állapotban. A többi erődítmények utolsó maradványait, a már említett porház kivételével, 1812-ben lebontották.

A hitelesnek mondható tervrajzokon kívül, Gyulának egész sorozatot tevő régi képét is közli a szerző. Legnagyobb részük többé-kevésbé valószínűtlen állapotot tüntet fel. Általánosan ismeretes, hogy a helyszíni felvétel alapján készült kézirajzok

rendszerint megbízhatóbbak az inkább művészi hatásra, mint hűségre törekvő metszeteknél. De azért az utóbbiak közzététele se hiábavaló, mert minden hibájuk és fogyatkozásuk ellenére is van bizonyos ikonográfiai értékük.

* * *

Gyuláról, mint erősségről, csak a XV. század közepe óta lehet szó. A vár történetének első, de igen homályos eseménye, az 1514-i parasztlázadással kapcsolatos. Majd Ferdinand és János ellenkirályok idején, az utóbbinak hatalmas párthíve — Czibak Imre — 1529 július 17-én váratlanul körülzárta a várost és a várat. A huszárvárat még aznap elfoglalta, azután pedig a derekvár megvívásához készült. Ennek őrsége mindössze 15 magyar és 57 cseh katonából állott. Ostromra azonban nem került a sor, mert a körülzárással kiéheztetett vár, 75-napos fegyverszünet után, Czibak kezére jutott (1530 március 16.). A török hódoltság gyors terjeszkedése következtében, Békés-megye is Erdélyhez csatlakozott, de Gyula, 1532 május 20-án, egyesség útján, Ferdinand királyé lett s 14 évig a végvár szerepét töltötte be.

1533 októberében kiállotta a tűzpróbát; a törökök rajtaütöttek, azonban a várőrség visszaverte őket. 1536 augusztus 12-én Kászim pasa támadta meg Gyulát, de a várral nem boldogult, noha tűzérséget is hozott magával.

Nem akarunk ezúttal bővebben foglalkozni az 1566 július 11-től augusztus 22-ig tartott ostrom teljesen most se tisztázott történetével. Egykorú és későbbi krónikások egyaránt sokat vitatták a vár átadásának körülményeit is Kerecsényi László főkapitány szerepét. Vannak, akik árulással és gyávasággal vádolják Kerecsényit, holott szomorú sorsa miatt csak sajnálni lehet. Nyilvánvaló, hogy itt is a bűnbakfogás annyiszor ismétlődött esetével van dolgunk. Ezt annyival is inkább lehet kárhuztatni, mert a megvádolt és megrágalmazott főkapitány nem védekezhetett, tehát nem is igazolhatta eljárását.

Ne feledjük, hogy Gyula a XVI. századbéli viszonyok között se volt erős vár. Hogy mégis annak mondták az egykorúak, annak csak az a magyarázata, hogy sok, váratlanul végvárrá lett kulcsosvárosunkat, palánkunkat és kastélyunkat, még Gyulánál is siralmasabb állapotban érte a török támadás. A bástyarendszer 1566-ig elért fejlődésfoka nem az volt, amelyen ebben az időben Gyula vára állott. Az a természetes előnye pedig, hogy a Fehér-Körös szigetére épült, csak kellő vízállás esetén érvényesülhetett. Szárazság idején ez a vízfolyás semmivel se nyújtott nagyobb biztonságot a mesterséges várároknál.

Sok XVI—XVII. századbéli várostrom máskülönben érthetetlenül hosszú voltának, a védők vitézségén és szívósságán kívül, az akkori ostromlógyűk elégtelen hatásában, valamint abban a körülményben rejlett az oka, hogy a törökök nem voltak a várívás mesterei, amit többek között kőszegi (1532), egri (1532) és váradi (1598) kudarckuk is bizonyít.

Az 1604-i eseményekkel kapcsolatban, egy kisebb tévedést kell helyreigazítanunk. Nem felel meg ugyanis az igazságnak, hogy Dampierre szeptember 19-én *Tótváradnál* verte volna meg

Bethlen Gábort és a törököket (245. lap), mert ez a harc szeptember 15. és 17. között, *Temesvár közvetlen közelében* zajlott le. (Lásd: Hadtört. Közlemények: 1928. évf. 3. és k. II.)

A törökök 1658-ban Borosjenőt, két évvel később pedig Váradot is elfoglalták. Ettől fogva Gyula nem volt többé végvárak Erdély felé.

1692 januárius 25-ének hajnalán, Gróf Auersperg tábornok, magyar és rác csapatokkal rajtaütött Gyulán; de a várat nem sikerült elfoglalnia. Azonban Várad és Lippa visszavétele Gyula sorsát is megpecsételte. Ostromára nem is került a sor. A törökök ellenállás nélkül átadták a császári csapatoknak, amelyek 1695 januárius 18-án vonultak be a 129 évvel előbb elvesztett várba.

A maros-tiszavidéki határőrvidék megszervezése folytán, 1702-ben Gyulán is határőr állomást rendeztek be.

II. Rákóczi Ferenc felkelése idején, a kurucoknak fontos lett volna Gyula birtoklása, de — mert ostromra sohasem voltak felkészülve — nem foglalhatták el. Károlyi Sándor 1705 januáriusában megjelent ugyan Gyula alatt s megadásra szólította fel a várparancsnokát, de hiába, mire dolgvégezetlenül elvonult. Később még egy erőtlén kísérletet tett: május 31-én körülfárta Gyulát, azonban június 24-én, ezúttal is eredmény nélkül, eltávozott alóla. A szatmári békekötés egyszer s mindenkorra végét vetette a gyulai vár hadtörténelmi szerepének.

A 789 tételből álló Okmánytárban, hadtörténelmi szempontból, különösen a 710—712., 713., 717., 720., 721., 734. és 736. számúak fontosak.

Mint ez a nagyon hézagossá ismertetés is tanúsítja, Gyula városának ebben a most megjelent nagyterjedelmű történetében, a hadtörténelmi kutatója is találhat bőséges anyagot.

Gyalóka Jeno.

Hodinka Antal: *II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a „gens fidelissima“* 1937. Dunántúl Egyetemi Nyomda Pécs. A Felvidéki Tudományos Társaság kiadványa. I. sor. 4. füz. Nagy nyolcadrés, füzve, 64 oldal.

A Rákóczi-felkelés hadseregszervezetének egy érdekes részletkérdésével foglalkozik Hodinka Antal füzete. A hivatalos úrbéri jegyzékekben felkutatta mindazokat a ruszin nemzetiségű Rákóczi-jobbágyokat, akik a fejedelem bejövetelekor azonnal zászlaja alá sereglettek és azt többé el sem hagyták. Ezeket a Munkács, Szentmiklós környékén elterülő hatalmas Rákóczi-uradalmak 161 faluából származó kuruc katonákat méltán nevezte a fejedelem a „Gens fidelissima“-hoz tartozóknak. Hogy hűségükben mennyire bízott, bizonyítják éppen a Hodinkától nagy alaposággal felkutatott jegyzékek, amelyekből kitűnik, hogy a több ezernyi ruszin katona legtöbbször, a fejedelem udvari hadaihoz tartozó palotás ezredben szolgált. A jegyzékek nevük mellett találjuk a megjegyzést: „Úrunk palotása“. Közülük többen tisztí sorba is emelkedtek, ami azt bizonyítja, hogy hűségükön kívül katonai rátermettségük és képzettségük is volt. A magyar törté-

netírás régi illusztris munkása, Hodinka professzor, hézagpótló kis művében a kurucz háború sok „névtelen katonájának” állított maradandó emléket és egyúttal a keletmagyarországi Rákóczi-uradalmak gazdaságtörténetének is igen sok érdekes adatát tette hozzáférhetővé. De nyomon követte a hűséges ruszin Rákóczi-katonák utódainak életét is és egy pár érdekes adattal bizonyítja, hogy azok Rákóczi-hűsége nem pusztult el a fejedelem halálával. A ruszin lakosság Rákóczi József 1738-i szerencsétlen próbálkozásánál is epedve várta régi ura családjának visszaterését és túrta a bécsi udvar sanyargatásait. A ruszin lakosság Rákóczi-hűségének igen finom lélektani megokolását találjuk Hodinka munkájában. Az egyszerű ruszin jobbágy nem számításból, érdekből ragaszkodott mindhalálg Rákóczihoz. „Ő csak érzett. Ha a fejedelem megél, ő is boldogul, ha belhal, ő is vele hal! És ennek az érzésnek a kifejezése az imádásszerű hódolás. Itt nem volt okoskodás, hanem érzés.

Markó Árpád.

Gombos F. Albin: *Szent István háborúja II. Konrád római-német császárral 1070-ban.* (Különnyomat az „Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján” c. munka II. kötetéből.) 4° 25 lap. Franklin-társulat kiadása. Budapest, 1958.

Gombos Albin manapság az Árpád-kor kútfőinek és velük együtt Magyarország árpádkori történetének is, elvitázhatatlanul legalaposabb ismerője. Több mint egy emberöltőre terjedő, fáradtságos és lelkiismeretes, sokszor bizony lélekölő munka árán összehordotta mindazt, amit az 1501-ig nyúló időre vonatkozólag, hazánk múltjáról írtak. Sok olyan forrásművet kutatott fel, amelynek még létezéséről se tudtunk semmit.

Ilyen nagy felkészültséggel s a legalább is annyira szükséges kritikai érzékkel látott ahhoz a feladathoz, hogy Szent István királyunk szóbanforgó háborújának valódi okát, a hadműveletek lefolyását s a békekötés körülményeit tisztázza, alaposan megrostálva az eddigi feldolgozásokat.

Azt lehetne hinni, hogy Gombos Albin mélyenszántó kutatásai nyomán, ismeretlen fontos részletek egész sorozata került napvilágra, ezzel a háborúval kapcsolatosan, holott éppen az ellenkezője történt. A tudós szerző kérlelhetetlen szigorú kritikával lefaragta mindazt, amit a késői feldolgozók, részint hamisítványnak bizonyult forrásművek, részint a maguk helyt nem álló elgondolása alapján, ehhez a háborúhoz fűztek, s csak azt hagyta meg, amit a kútfők sokszoros és gondos egybevetése nyomán, történelmi igazsággul fogadhatott el.

A háború okairól szólva, megállapítja, hogy II. Henrik császárnak (Sz. István sógorának) 1024-ben történt halálával, új uralkodóház került a német birodalom élére, amelynek első tagja — II. Konrád — a német világhatalom gondolatával eltelve fordult a szomszéd államok és főként Itália felé. A császárnak ez a nem is titkolt törekvése, természetesen Magyarországra is kiterjedt s ez vert először éket a két udvar közé. Az így keletkezett elhidegülést még fokozta és elmérgesítette a császárnak Ve-

lence belső ügyeibe történt beavatkozása. A velenceiek ugyanis, Konrád nyomásának engedve, elűzték Orseolo Otto doget — Szent István sógorát — s a császár pártfogoltját, Barbolano Pétert ültették helyére. Azonban már 1050-ban megúnták Konrád gyámkodását; elűzték Barbolanot, s vagy a Konstantinápolyban tartózkodó Orseolo Ottót, vagy fiát Pétert akarták Szent István segítségével a dogei méltóságra emelni.

II. Konrád számára érkezett tehát a cselekvés ideje s ő nem is késlekedett sokáig a támadással, abban bízván, hogy várt győzelmével nem csupán az olasz-horvát-dalmát összefogásra mérhet halálos csapást, hanem — eredeti szándékának megfelelően — a magyar királyt is hódolatra kényszerítheti.

A háború lefolyásával foglalkozva, kimutatja Gombos Albin, hogy Ulrich cseh herceg fiának, Bretislavnak, a német császár támadásához kapcsolódó s magyar hadtörténelmi munkákban is szereplő 1050-i fegyveres beavatkozása egyáltalán nem történt meg. Ez a hadművelet, a herceg 1042-i és 1051-i magyarországi szereplésével összetévesztve, az 1125-ben meghalt Cosmas Pragensis gondatlan elírásának szüleménye.

Konrád császár jól felkészült az 1050-i hadjáratra. Lotharingiától az „Ostarrichi“-ig minden erőt mozgósítva, nagy sereggel indult Magyarország ellen. Június 15-én, Regensburgot maga mögött hagyva, már Nieder-Alteichban szállott meg. A birodalom egyházi és világi nagyjai közül, csak „Meinwercus episcopus Paderborniensis“, „Ernestus filius marchionis Adalberti“, „Adalbertus marchio Austriae“ és „Heinricus comes de Lucelenburg“ szerepel a forrásokban a császár kíséretének tagjaként.

Teljesen bizonytalan a császár útja Nieder-Alteichtől a magyar határvidékig, ahol már az ő érkezése előtt megkezdték a harcot a „bajorok“, akiken itt az osztrák határgrófság lakóit kell értenünk. A voltaképeni hadjárat színhelye a Lajta és a Rába közötti terület volt. De arra, hogy a császári sereg milyen helyzetbe jutott és mekkora veszteséget szenvedhetett, csak az Annales Altahenses maiores szűkszavú feljegyzéséből lehet következtetni. Eszerint a császár: „Rediit autem de Ungaria sine militia et in nullo proficiens, inde quod exercitus fame periclitabatur, et Vienni ab Ungris capiebatur“. Arról azonban, hogy „Vienni“ (Bécs) elfoglalása után merre és meddig haladtak tovább a győztes magyar hadak, semmiféle adat se szól.

Már többször hangoztattuk ebben a folyóiratban, hogy milyen nagy botlást követhetünk el, ha sok századdal ezelőtt lefolyt harcok képét a mai térszínviszonyok alapján akarjuk megrajzolni, mert a földrajzi alap hiánya vajmi könnyen kátyuba juttatja a a hadtörténetírókat. Gombos Albin óvakodott tőle, hogy erre az anynyira ingatag talajra lépve, pusztán többé-kevésbé valószínű feltevések alapján mélyedjen a hadjárat helyrajzi részleteibe.

A béketárgyalások hosszúra nyúltak. Valószínű, hogy a magyar hadak jóval nagyobb darabot szállottak meg a béke megkötéséig az osztrák határgrófságból, mint amekkorát azután kaptak. Szent István végül is megelégedett a Lajta és a Fischa közötti területtel s a Morvamező déli darabjával. A király tehát

bölcs előrelátással, igazi békéthozó megegyezéssel fejezte be a veszedelmes háborút.

Sajnos, Szent István utódai nem tudták az 1030-i összeütközésből folyó politikai tanulságokat értékesíteni. Nem értették meg a II. Konrád támadásában rejtett valódi veszedelmet és nem értették meg Szent István kemény ellenállásának jelentőségét se.

Gy. J.

Bachó László: *Gyöngyös város Rákóczi idejében.* 8°, 100 oldal, A Hevesmegyei Lapok kiadása. Gyöngyös, 1938.

A szerző Gyöngyös város történetét tárgyaló, több kötetre menő kéziratából ezt a részt azzal ajánlotta fel nekünk — írja a Hevesi Lapok szerkesztősége — hogy jövendelmét jótékony célra fordítsuk.

Ez a rész bizonyára a kézirat legérdekesebb része, mert hiszen maga az az idő, amelybe a szerző az olvasót magával viszi, hazánk történetének ugyancsak legérdekesebb és a közérdeklődést örökké ébrentartó fejezete.

Az a fegyelmetlen hadinép, mely kezdetben a parasztlázadás vad kicsapongásaira emlékeztető módon viselkedett Rákóczi zászlaja alatt, nem juthatott be a katolikuságáról ismert gyöngyösi tanács kegyeibe. Rossz hír járt a kurucok felől és nem ok nélkül. A tanács el is határozta, hogy a kurucok várható becsapása ellen a várost árokkal bekerítetteti. Erre engedélyt kért és kapott a budai katonai parancsnokságtól. Reggel 6-tól este 6-ig folyt az árokásás és a tövishordás, amely munkában minden nemes és nemtelen ember részt vett, családtagjaival és munkásaival. Összeszedte a tanács az erődítéshez felhasználható összes épületfaanyagot; virrasztóházakat, őrbódékat építtetett, elrendelte, hogy a lakosság szolgálatosan be abrakot, mégpedig ki-ki tehetségéhez mérten, egy szóval: felkészült „contra incursiones vagabundorum” — mint a budai katonai parancsnokság mondotta.

Közben azonban Rákóczihoz is követeket küldött s ezek a követek „jó Resolutioval megh jöttek” 1703 augusztus 31-én.

Heves-megye püspökfőispánja, az aulikus Telekessy István, a megyegyűléssel a „rablók és lázadók” ellen határozatot hozott; eszerint július utolsó vasárnapján, Egerben minden fegyverfogható embernek jelentkeznie kellett a felkelők leverésére rendelt Montecuccoli-ezred megsegítésére. (A könyvben Montecuccoli seregének támogatásáról olvasunk. Ez kétségtelenül téves, mert hiszen Montecuccoli 1680 október 16-án meghalt; valójában az ő nevét, mint tulajdonosét viselő gyalogezredről van szó.) Az egybegyűlteket Telekessy feleskette, a vár parancsnokságát pedig ideiglenesen átvette. Később Zinzendorff Ferdinánd gróf látta el ezt a tisztséget.

Szeptember elején a gyöngyösi ferencrendiek is küldöttséggel fordultak Rákóczihoz és tőle oltalomlevelet kaptak.

Rákóczi toborzó felhívása „... Aki szabadságát szereti, ... táborunkban jelentse be magát...” Hevesben is nagy visszhangra talált. Az emberek tódultak táborába s a felkelő sereg fegyelme és szelleme rohamosan erősödött, javult. Almásy János, a nagy-

tekintélyű nemes úr Rákóczi pártjára állott s ezzel a lépésével irányt szabott a köznemesség magatartásának. A főnemesség várakba menekült és a királyi seregtől remélte a felszabadítást. Almásy érdeme, hogy maga Gyöngyös város is meghódolt Rákóczinak.

Gyöngyös azután igen tekintélyes szerepet játszott a kuruc sereg élelmezésében, ellátásában s eközben nagy adósságba verte magát. Az adó ennek következtében nőtt, a közhivatalnokok jövedelme pedig a minimumra zsugorodott. Ennek igazolására a szerző igen érdekes eredeti adatokat sorakoztat föl.

Almásynak Egert körülzáró 2000 főnyi hadjában szépszámmal voltak gyöngyösiek is. Ez elkeserítette az agg Telekessy püspököt. Levelét intézett Gyöngyöshöz és ebben emlékeztette a várost arra, hogy őt négy évvel előbb, mikor oda új püspökként bevonult, „csaknem hozsanna kiáltással” fogadta s hogy ő, mint főispán, soha senkivel rosszat nem tett. A drámahangú levél hatástalan maradt. Eger Bercsényi nagy serege előtt megnyitotta kapuját, melyen át egyidejűleg Telekessy és kísérete távozott. Telekessyt Gyöngyösön elfogták a kurucok; előbb Füzesabonyba vitték, majd Cserépvárába internálták. Egerben csak kisszámú császáriak maradtak, akik azonban nemsokára kiverték a részegeskedő, zsákmánvoló kurucokat.

Eközben Gyöngyös mindjobban elmerült az adósságban. 1704 február 4-én a tanács 50 forintot igényelt a borbíráktól, hogy a Gyöngyösre érkező Rákóczi konyhája számára a fűszerszámot megvehesse. Almásy János, Eger ostromlója pedig egyre küldte Gyöngyösre a parancsokat, hogy a fegyverfogható férfiakat küldjék Eger alá, az elveszett város visszafoglalására.

A szerző elmondia a Rákóczi és I. Lipót meghízártja. Széchenyi Pál kalocsai érsek, Gyöngyös nagy szülőtte közt, Gyöngyösön két ízben is folyt, eredménytelen béketárgyalások történetét. Rákóczi ottartózkodása és a követjárás nagy pompával és még nagyobb költséggel járt.

Igen érdekes boszorkány-per folyt 1705 nyarán Gyöngyösön. Erről, valamint a katolikus és a protestáns egyház közti elkeseredett harcról, igen érdekes és merőben új adatokat kapunk szerzőnkől.

1706 szeptemberében Károlyi Sándor parancsot küldött a tanácsnak, hogy őrítse ki a várost, mert Rabutin tábornok 12.000 főnyi, nemesekből és rácokból álló sereg élén Jászberénybe érkezett s lehet, hogy útját Gyöngyösnek veszi. A lakosság összeszedte megmaradt értékeit és elhagyta a várost, mely a kurucok tanyája és martaléka lett. Csajághy Obester, a kuruc hajduk parancsnoka, szinte kényúri hatalmat gyakorolt a város felett.

A legnagyobb kuruc tábornoknak, Bottyán Jánosnak utolsó vitézi tette: a hatvani árulás megakadályozása, továbbá halála, Gyöngyösön történt eltemetése, a hevesmegyei pestis pusztítása, a város nagy erőfeszítése, amelyet a szabadságharc ügyében kifejtett, visszatérése a király hűségére: ezek azok a kérdések, melyekről még a szerző újat mond.

Gyöngyös életéről, a kultúra, az egészségügy, a közigazdaság, a hitélet stb. stb. ottani és egykorú állapotáról — s ezzel Rákóczi

egész szabadságharcáról — talán kissé rapszodikus, de mindvégig igen érdekes és új színekben gazdag képet ad a szerző s ezzel közelebb visz bennünket egy lépéssel a magyar történet legromantikussabb korának helyes megismeréséhez.

Ajtay Endre.

Dr. vitéz Homa Gyula és Sós József: „*A magyar katonaszemély Zrínyi Miklós gróf gondolatvilágában*”. Kiadta a Vitézi Rend Zrínyi-csoportja. Budapest, 1958. Zrínyi-Könyvtár 1. szám. Kis 8-rét, 77. oldal.

A Vitézi Rend Zrínyi-Csoportjának vezetője, vitéz Rózsás József őrnagy e nagyon ügyesen és céljának kitűnően megfelelő kis füzet előszavában bejelenti, hogy Zrínyi-Könyvtár néven, ezzel a füzetrel olyan gyűjtemény sorozatát indítja meg, amely hivatva van a selejtes ponyvairodalmat kiszorítani és az ifjúság és a nép kezébe olyan olesó és jó munkákat adni, amelyeknek főcélja a magyar katonaszemély fejlesztése, tanító és szórakoztató szellemi tápláléknak minél szélesebb körben való terjesztése révén.

Ezt a mozgalmat nagy örömmel üdvözljük és biztató ígéretet látunk abban, hogy a sorozat első füzete éppen legnagyobb magyar katonatudósunk munkáiból merített örökbecsű magyar igazságoknak és általános katonai elveknek népszerű magyarázásával foglalkozik oly módon, hogy egy-egy, magvas Zrínyi-idézethez fűzi a magyar dicsőségről, nemzeti közcélúságról, vitézségről, sorsküldetésről, a nemzet érdekeinek szolgálatáról stb. alkotott időszzerű gondolatait.

Régi, alig vagy egyáltalában nem ismert magyar író-katonáink munkáinak ilyen népszerű alakban való napvilágra hozatala minden vonatkozásban hálás és szükséges feladat. Őszintén kívánjuk, hogy a Vitézi Rend e kiadványsorozatában, minél több ilyen ügyesen szerkesztett füzet kerüljön forgalomba és legyen a közönség kedves és nemzetnevelés szempontjából hasznos olvasmánya.

Markó Árpád.

Kratochvil Károly: *A Székely-hadosztály 1918-19 évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai, a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért s Európáért.* Kis 8°, 154 lap. Kiadja a Székely-hadosztály egyesület.

A szerző a Székely-hadosztály megszervezője és parancsnoka volt. Ezért nincs is nála hivatottabb a magyar történet ez, egyelőre üresen álló szép lapjának kitöltésére.

1918 őszén senki se védte a határt, mert a haderő legfőbb irányítója nem akart katonát látni. Az emberek végtelenségig kimerültek s igen sokaknak lába alól kicsúszott az erkölcsi talaj.

Valóságos kaosz lepté el a magyar eget és földet; jószándékú emberek öntudatlanul szenvedték a zavarosban halászó kalandorok uralmát s csak elvétve hallatszott egy józan bátor szó, egy intelem, mely a letargiába zuhant nemzetet ebből, a Mohács utániál is súlyosabb állapotából felrázni igyekezett. Még ritkább je-

lenség volt ebben az időben a hazafias bátor cselekedet. A szerző ilyet viitt véghez a köréje csoportosuló, szűkebb hazájuk megvédésére fegyvert ragadó székelyek élén.

Erdélyben 1918 október végén Goldbach tábornok parancsnoksága alatt, 28 zászlóaljából és 12 ütegből álló hadseregcsoport volt. Ezt a kormány szélnek eresztette. Kratochvil ezredes, Erdély akkori katonai parancsnoka, ellenszegült ugyan a kormány intézkedéseinek: „Csapataink helyükön maradnak! Nem ürítünk ki semmit!” parancsolta, de a románok a Berthelot—Apáthy egyezményt éppoly kevésbé tartották meg, mint a Diaz-féle fegyverszüneti szerződést, s a csekélyszámú és a központi hatalomtól hátba támadott magyar csapatok kénytelenek voltak esetenként újabb és újabb demarkációs vonal mögé visszavonulni. Végre Kratochvil ezredes belátta, hogy a kormányra nem számíthat s a maga felelősségére elrendelte, hogy csapatai Csucsánál fegyveresen szálljanak szembe az eddig kényelmesen besétáló románokkal. A kormány ugyanekkor így rendelkezett: „Nagyobb erők elől kitérni, kisebb erőket lefegyverezni, de minden vérontás nélkül“.

Ezzel a kocka el volt vetve. Kratochvil ezredes védővonalként Csucsá—Szinérváralja—Máramarossziget vonalát jelölte ki és megkezdte a csapatok szervezését és felfegyverzését. 1919 január 20-án a 38. erdélyi honvédhadosztály a honvédelmi miniszter rendeletéből „Székely hadosztály“ lett. Január 24-én a kolozsvári 21. honvéd gyalogezredet és Verbőczy százados csoportját a románok Csucsánál megtámadták, de vésztükre, mert a székely alakulatok megverték őket s visszafoglalták tőlük Kis- és Nagysebest.

A Székely hadosztály vitézül harcolt a románokkal április végéig. A bolsevizmust azonban Kratochvil ezredes a románnál is nagyobb veszedelemnek tartotta s ezért április 26-án fegyverszüneti szerződést kötött és letette a fegyvert a románok előtt. Inkább a fogságot választotta, mint a bolsevikiek túláradó kegyét.

Ma ezt kérdi a Székely-hadosztály egykori parancsnoka: Mi lett volna Európával, ha a Székely-hadosztály a bolsevikiek pártjára áll, feltartóztatja a románokat, míg a magyar- és a nemzetközi vörös hadosztályokat megszervezik, alaposan kiképzik és így engedik rá a románokra? Európa bolsevizálódott volna — állítja. És ha Ausztria és Németország akkori helpolitikai állapotára gondolunk, az kell mondanunk, hogy bizony így lett volna.

A kis magyar nemzet tehát újabb keleti veszedelmet hárított el a művelt, de nem mindenkor hálás Nyugat feje felől.

Ajtay Endre.

Gyalókey Jenő: *Az erdélyi hadjárat 1849. nyarán.* A Magyar Történelmi Társulat Könyvei, I. kötet. Nagy 8-rét, 168 oldal, vázlatokkal. Franklin Társulat kiadása 1938.

Sokszor halljuk azt a panaszt, hogy az 1848—49-i szabadságharc katonai története nagyon hézagos; hogy a hadműveletek lefolyását tartalmazó szakmunka alig lát napvilágot, tehát a közönség csupán az eddigi elavult, egyoldalú és jóhiszeműen túlzó leírásokra van utálva. Gyalókey e téren valóban hézagpótló

könyve, nagy lépéssel viszi tovább az 1848—49-es magyar hadtörténetírás ügyét. Mint nemcsak a szabadságharc, de különösen az erdélyi viszonyok legalaposabb és leghívatottabb ismerője és bűvára, ebben a könyvben Bem 1849-i erdélyi nyári hadjáratát írja le, a nála már megszokott tárgyilagossággal, alaposággal és a szépítés nélkül való igazság felderítését célzó tárgyalásmódjával. Tizenhárom fejezetben ismerteti Erdély szerepét a szabadságharcban; azután az általános hadihelyzetet az 1849-i tavaszi hadjárat befejeztével, mindkét fél hadművelési terveit, erőviszonyait, a vezérek egyéniségét, azután a brassói, székelyföldi, besztercei, nagyszebeni hadosztály harcait, Bem háromszéki és moldvaországi hadműveleteit, a segesvári, nagyszebeni, nagycsúri ütközetet, báró Stein ezredes hadműveleteit, végül pedig a kolozsvári- és a székely-hadosztály utolsó harcait 1849 augusztus 17-ig.

Ha Gyalókey könyvét figyelmesen tanulmányozzuk, akkor már nem mondhatjuk azt, hogy Bem háborúját nem ismerjük részletesen, mert ez a munka nemcsak seregvezetési, csapatvezetési, és katonaföldrajzi, hanem katonai lélektani szempontból is olyan kitűnő alkotás, ameyből az erdélyi szabadságharc legfontosabb részének képe most már teljes világosságban áll előttünk. Sokakra talán kiábrándítóan fog hatni, ha Gyalókey hiteles adataiból megismeri az alvezérek alkalmatlanságát és azt a mindenféle gyarlóságot, amely a sok vereséget okozta. De ezek a tulajdonságok minden rögtönzött hadsereg velejárói. Másrészt azonban nagyon tanulságos olvasmány ez a könyv, mert Gyalókeynak kitűnő visszapillantása nyomán, bebizonyítva látjuk azt az igazságot, hogy nehéz háborút csak komolyan szervezett katonasággal, szakképzett vezetőkkel lehet viselni. Erre nemzetőrség és hasonló — rögtönzés útján felállított — alakulat sohasem lesz elegendő.

Anélkül, hogy a munka harcászati leírásainak részletes fejtegetésébe bocsátkoznánk, csupán néhány olyan gondolatot vetünk papírra, amelyek a figyelmes olvasóban, Gyalókey könyvének tanulmányozásánál, okvetlenül felmerülnek.

A tárgy elrendezése, az események logikus egymásba kapcsolódása, a higgadt tárgyalási mód és a szerzőnek általánosan ismert — minden germanizmustól, vagy erőszakos szóképzéstől távol álló — szabatos magyar írásmódja, élvezetessé teszi ezt a könyvet, még a laikus olvasók számára is.

A vezérek megítélése kitűnő. Minden elfogultság nélkül tárgyalja nemcsak a magyar, de az osztrák és orosz hadvezérek katonai erényeit és gyarlóságait. Az ellenfelek erejének megállapítása és szembeállítása, minden hadművelet és csata elején igen tanulságos és a lehető legpontosabb. Mint minden munkájában, ebben is igen nagy súlyt vet a hadműveletek színtereinek katonaföldrajzi méltatására, amiről igen sok hadtörténetíró — szakember és nem szakember — gyakran megfélekedzik.

A segesvári ütközetről Gyalókey helyesen állapítja meg, hogy katonai szempontból korántsem volt olyan jelentőségű, mint azt bő irodalma feltűnteti. Ennek okát, nagyon helyesen, a Petőfi eltűnése és halála körül keletkezett kérdésben találja.

A honvédsereg vezetői közül néhány olyan, eddig kevésbé is-

mert törzstiszt és tábornok szereplése jut Gyalóky előadása révén az előtérbe, akikről eddig vajmi keveset tudtunk. (Pl. a július 29-én tábornokká előlépett Gál Sándor.)

Az egész könyvön végig vonul Bem vezetői szellemének méltatása. Hadjáratának eredményeként Gyalóky a hadtörténet ítélszéke előtt igazolja Bemét, amikor megállapítja azt, hogy: „Lüders, a Paskievicstől kapott parancsnak csak első részét tudta teljesíteni, azt ugyanis, hogy az erdélyi honvéd sereget legyűrje. Második részét azonban, hogy Erdélyből a magyar Alföldre jusson, már nem tudta végrehajtani“. Ez pedig csakis Bem érdeme, akinek hadvezéri lángesze, beteges, törekeny, sokszorsebzett testében élő törhetetlen lelke, sugalló akaratereje, a gyakran felbomlásra hajlamos honvédsereget együtt tudta tartani és bámulatos eréllyel vezetni, még a legkétségbeejtőbb helyzetben is.

A szabadságharccal foglalkozó munkák közül, Gyalókyknak ebből a munkájából ismerjük meg legelőször Bem valódi hadvezéri képét. A szerző (40. oldal) megemlíti, hogy ennek a kiváló lengyel-magyar szabadsághősnek: „mind e mai napig nincs részletes, és ami fő, szakszerű magyar életrajza“. — Nem kétséges, hogy ennek az életrajznak megírására ma a leghívatottabb hadtörténetíró éppen Gyalóky Jenő lenne. Hisszük, hogy a lengyel szaksajtó is a legnagyobb érdeklődéssel fogadná ezt a munkát, ha erre a hálás feladatra vállalkoznék.

Markó Árpád.

Leone Andrea Maggiorotti: *Il castello di la Calahorra.* Nagy 4° 8 l. 9 ábrával. Milanó, 1957.

Az a rettentő polgárháború, amely még most is dúl Spanyolországban, a műemlékekben is kiszámíthatatlan kárt okozott. Nagyon sok templomot, palotát, várkastélyt pusztított el, közöttük olyanokat is, amelyeknek tervezése, vagy építése, olasz mesterek nevéhez fűződik.

Itália és Spanyolország között nagyon régi ezen a téren a kapcsolat. Ennek bizonyosságaként elég megemlítenünk, hogy Cardona templomvárát, a XI. század elején, ismeretlen nevű olasz várépítő, Avila festői falait pedig, 1090-től fogva, a római „maestro di geometria“ — Cassandro — alkotta.

A most szóbanlevő, de — sajnos — rombadőlt La Calahorra várkastély Andalusiában, Granadától keletre, a Sierra Nevada lejtőjére épült.

1500 körül még csak egy római eredetű kicsiny telep és egy mór eredetű várkastély állott itt. Néhány évvel később, Don Rodrigo di Mendoza kapta hűbérül, Mendoza gyakran megfordult Itáliában, így Milanóban és Firenzében is, és ott közvetlenül megismerkedett az olasz művészettel. Mikor aztán feleségül vette a dúsgazdag Donna Maria de Fonsecát, a Comoi-tó mellékéről származó Michele Carlone olasz építésztt hívta meg, s azt a feladatot bízta rá, hogy La Calahorrában díszes és kényelmes várkastélyt építsen.

Carlone feladata nem volt könnyű. Olyan kastélyt kellett terveznie, amely az akkor még móroklakta bizonytalan környezetben

mint védőmű is megállja a helyét, másrészt pedig díszes és művészi voltánál fogva, állandó lakásul is megfelel.

Az olasz mester a mór várkastély saroktoronyait és három oldalon külső falait is megtartotta, azonban a negyedik homlokzatot tágas négyszögletű kiszögegeléssel bővítette. A kastély külső falait 4 méterre vastagította, hogy az akkori ostromló-ágyúknak ellenállhassanak. A vaskos saroktoronyokat nem süveg, vagy toronyterasz, hanem gömbszeletalakú kupola fedi. A kapu közvetlenül a legnagyobb torony tövében nyílik.

A várkastély külseje rideg, mert az építész csak védelmi szempontok iránvíthatták. Annál szebb volt a belseje, az oszlopsoron nyugvó pompás emeleti erkélyfolyosóval, a gyönyörű lépcsőházzal, márványból faragott ajtókeretekkel és egyéb hasonlóan díszes részletekkel.

A szerző két pontos alaprajzon és két harántmetszeten is bemutatja ezt a különösen érdekes műemléket, amelynek helyreállítására talán sor kerülhet, ha majd egyszer Spanyolországban is kisüt a béke napja.

Gyalóky Jenő.

Bollettino dell'Istituto Storico e di Cultura dell'Arma del Genio. 1937. évf. 7. füzet; 8° 144 lap, számos képpel. Róma, 1937.

1937 július 20-án hunyt el Rómában, a világhírű tudós és felfedező, az emberiség egyik nagy jótevője: Marconi, akiben az olasz szellem különös kifejező erővel nyilvánkozott meg. Halhatatlan emlékének két cikket is szentel a folyóiratnak ez a füzete. Az egyiket „Guglielmo Marconi: Presente!” címmel *Corrado Picone*, a „Guglielmo Marconi nell'esercito” címűt pedig *Luigi Lastrico* írta.

Igen érdekes és az ókori hadtörténelem művelőjét különösen érdekelheti, *Umberto Silvagnin*ak „Per la ricerca e gli scavi de' campi di battaglia romani in Italia” című tanulmánya.

A szerzőnek ebben kifejtett javaslatait erősen támogatják a Canne táján legújabban napfényre jutott leletek, melyeknek alapján máris valószínűnek látszik, hogy a híres cannaei csata az Ofanto (Aufidus) folyónak nem balpartján zajlott le, mint eddig általánosan hitték, hanem a jobbpartján. A múlt év őszén végzett kutatások megerősítették ugyanis, hogy a Kr. e. 216-ban, június első napjaiban vívott véres csatának az Ofanto balpartján semmi nyoma se maradt, ellenben a jobbparton folyt ásatások nagyszámú — táborhelyre valló — terracotta töredéket és 50 összevisszahányt csontvázat is eredményeztek. Feltehető az is, hogy a római hadsereg arcvonala nem fordult a tenger felé. Továbbá kétségtelenné vált, hogy Hannibal nem égettette el a holttesteket, mert képtelen lett volna akkora máglyákat rakatni, amekkorák erre a célra kellett volna.

Nagyon érdekes és fontos, *Conte Carlo Cansacchi*: „I primi passi di un grande condottiero: Bartolomeo d'Alviano” című hosszabb értekezése.

A szép Umbria földjén, a jeles vezérek és katonák hosszú sorozata látta meg a Nap világát. De nem sok írott emlék szól kö-

zöttük Bartolomeo d'Alvianoról, s ezek egyrésze is inkább regény, mint történelem. A hatalmas, de egyúttal féktelen család ősi várkastélya Amelia közvetlen szomszédságában állott; ebben a városban palotái is voltak s ugyanitt a család egyes tagjai közhivatalokat is töltöttek be. Már a XIII. század közepén is erőseknek tudták az Alvianokat a környék urai. A II. Frigyes császár és a Szentszék közötti küzdelmekben, hűségesen állottak a pápa pártján. A család Uffreduccio, Andrea és Ugolino nevű tagjai, Amelia közelében, az erős giovei várkastélyt kapták IV. Ince pápától, ki tartó hűségük jutalmául.

Az 1455-ben született Bartolomeo, őseinek minden jó tulajdonságát: gyors elhatározó képességét, eleven eszét és hősi bátorságát örökölte. A hadviselés terén valósággal iskolát teremtett, mert a merőben céltalan ide-oda meneteknek abban a korszakában, a harcot kereste; erre akarta kényszeríteni az ellenséget, hogy a döntést kierőszakolhassa. Már 1478-ban, a nápolyi királlyal szövötközött IV. Sixtus pápának Ferrara ellen indított hadjáratában, korát meghaladó katonai képességről tett bizonyosságot. Érdekelte a tábori tüzérség is, de mindamellett inkább bízott a jólképzett, mozgékony lovasságban, mert az akkori nehézkes ágyúk igen gyakran csak tehetetlenségként szerepeltek. 1482-ben résztvett ugyan-csak IV. Sixtus pápának Ferrara elleni háborújában; 1498-ban, a Savelliek és a Colonnák oldalán, az Orsinik ellen harcolt s ugyan-ebben az évben Velence zsoldjában is szolgált.

Híres vezérként él a történelem lapjain, de annálkevésbé ismeretes mint katonai mérnök, pedig ezen a téren is kiváló volt. Minden alkalmat felhasznált, hogy az ágyú alkalmazása folytán lassacskán átalakuló várakat, a helyszínén tanulmányozhassa. Alviano jól tudta, hogy korának tüzér lövészerszámaiktól, legalább is nyílt harcban, nem szabad olyasmit követelnie, amire részint nehézkes voltaknál, részint lövésük bizonytalan voltánál fogva, képtelenek. Ellenben alaposan tanulmányozta hatásukat az addig sebezhetetlennek hitt tornyok és baluardok ellenében.

A bracciano-i várkastélyhoz, már 1496-ban, saját tervei szerint épített egy új baluardot; egy másikat földdel töltetett meg s a tő felőli oldalon pajzsgátat építtetett a homlokzat elé. Apjának halála után, az alviano-i várkastély magas tornyait alacsonyabbá tétette s a földdel megtöltött baluardokra oldalozó ágyúkat állított.

Érdekes könyvet is írt a várépítésről. Több tervet készített s ezekben mint jeles hadimérnök mutatkozott be, az akkori katonáknál ritkaságszámba menő elméleti tudásról téve bizonyosságot.

Alviano 1505-ben végleg elhagyta Umbriát s 1515-ben halt meg.

Gino Testi kapitány cikke Antonio Verri altábornagynak, a kiváló mérnöknek, vegyésznek és geologusnak emlékét újítja fel (1859—1925). Verri-t különösen Középkor történelemelőtti homályos korszakai érdekelték s maradandó értékű klasszikus művekben szólott róluk. Tudományos munkái ismételt, közvetlen s a legapróbb részletekig menő megfigyelésre támaszkodnak. Számuk eléri a száz tízet.

Enrico Clausetti tábornok: „Un castello che si deve salvare“

címen szól a romagnai Cusercoli várkastélyról. Ez eredetileg a Malatesta grófok birtoka volt; később a Cusercoli grófoké lett. Caccio Ordelaffi 1351-ben bevette s ugyanennek a családnak Antonio nevű tagja 1486-ban leromboltatta. Tíz év múltával Caterina Sforza foglalta el az időközben helyreállított várkastélyt. Később a velenceiek, majd Cesare Borgia, s ennek bukása után a pápa birtoka lett. 1569-ben mostani birtokosainak, a Bagno grófoknak, kezébe jutott.

1937 december 21-ének éjjelén, roppant sziklatömeg szakadt le váratlanul a várhegyről. Az ódon kastélynak nem esett ugyan baja, de egyik része — a hegyomlás következtében — veszedelmes helyzetbe jutott, annyira, hogy az illetékes hatóságok máris lebontására gondolnak.

Clausetti tábornok jogosan szólal fel ellene, mondván: „Mindazt ami szép, amihez régi történelmi emlékek vagy nemes helyi hagyományok fűződnek, fenn kell tartani. Amit lerombolunk, végleg elvész és vele együtt odavész minden szép emlék is“. Sajnos, minálunk Magyarországon se tartották meg annakidején ezt az arany szabályt, temérdek és helyrehozhatatlan kárt okozva véle emlékeinknek.

Végül megemlítjük, hogy a füzet a Hadtörténelmi Közlemények 1937. évfolyamát is ismerteti.

Gyalóky Jenő.

Értesítés.

A m. kir. Hadilevéltárban kutatásra rendelkezésre áll egy újságcikk gyűjtemény, mely a világháború alatt és 1919-ben, különösen a Magyarországra vonatkozólag, külföldön megjelent újságcikkeket öleli fel. Az anyag az „Argus Suisse de la Presse Genève“ svájci hírgyűjtő irodából származik. Első rendezését a Hadilevéltárban lov. Giesl-Pollack Albert ny. alezredes végezte.

A politikai események évenként és havonként, a katonai események évenként, harcterek és hadjáratok szerint vannak gyűjtve.

A csehekre, románokra és jugoszlávokra vonatkozó adatok 1914—1919-ig, az összeomlás után 1919-ben vívott harcokkal együtt külön gyűjteményeket alkotnak.

Szintén külön vannak csoportosítva az Entente magatartására 1919-ben, valamint a trianoni békére, Nyugatmagyarországra, a háború előzményeire és a háború alatti békekísérletekre vonatkozó adatok. — Kis gyűjteményeket alkotnak még: A haditengerészet (Dunaflojtilla), a Mackensen-hadsereg 1918—19, a Vörös hadsereg, a Nemzeti hadsereg, s az Adriakérdés (Fiume, olasz-jugoszláv viszony).

Felelős kiadó: Gyalóky Jenő.

Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. Pécs, Perczel-u. 2.
A nyomdáért felelős: Wessely Károly igazgató.